

Otonom Zihinler, Kutsal Ruhlar: Yapay Zekâ Dünyasında Dinsel İnsanın Anlam Arayışı

Autonomous Minds, Holy Souls: Religious Man's Search for Meaning in a World of Artificial Intelligence

Doç. Dr. İsa ABİDOĞLU¹

Öz

Hayatımıza güçlü anlamı veren tanrı mı, sosyal çevremiz mi insanlar mı yoksa yeni teknolojiler mi? Bu makale, Yapay Zekâ karşısında dinin ve insanın anlam arayışı bağlamında onurunu koruma gayretine dair bir konum arayışına işaret etmek için kaleme alınmıştır. Makinenin yaratıcısı olarak insan; insan benzeri makine, makine benzeri insan; toplumsallığın sonu, sorumlu failliğin sonu; özgürlüğün sonu, makinelerin gerçeklik kontrolü; yaratılış ontolojisinin sonu, ölümün ortadan kaldırılması; bireysellik ve tekillik, din veya ideoloji olarak transhümanizm konuları bu makalenin ana teması olan insanın anlam arayışına cevap bulma ve onurunu korumasında dinin ve insanın pozisyonunu yeniden değerlendirmek üzere genel bir perspektifle ele alınacaktır. Bu perspektiften bakıldığında Yapay Zekâ sistemlerinin zekâsı ile geleneksel haysiyet kavramları arasındaki ilişkinin daha yakından incelenmesi ilgi çekicidir. Bilişsel olarak birçok alanda insanları yakalayabilecek ve hatta gelecekte onlardan daha üstün olacağı varsayılan akıllı makinelerin geliştirilmesinin, geleneksel insan onuru kavramına eklemlenen insanın değer ve anlamını sistematik olarak zayıflatıp zayıflatmadığı, cevaplanması beklenen önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında Yapay Zekâ karşısında konumunu korumaya çalışan insanın, anlamının, değerinin ve onurunun dine değil de rasyonaliteye ve evrimleşmiş karmaşık zekâyâ borçlu olduğunun iddia edildiği modern döneme benzer bir imtihanı yaşadığını söylemek gerekir. Bu imtihan evrimleşmiş mükemmel form karşısındaki ilkel formun bir üst aşaması olarak robotlara komut veren fakat onlara karşı edilgenlikten kurtulamayan insanın trajik bir durumla karşı karşıya kaldığını bizlere hatırlatır.

Anahtar Kelimeler: Din sosyolojisi, Toplumsal değişme, Yapay Zekâ, Anlam Arayışı.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Is it God, our social environment, humans or new technologies that give our lives powerful meaning? This article is written to point to a search for a position on the struggle to preserve the dignity of religion and human beings in the search for meaning in the face of artificial intelligence. The issues of man as the creator of the machine; man-like machine, machine-like man; the end of sociality, the end of responsible agency; the end of freedom, the end of reality control by machines; the end of the ontology of creation, the abolition of death; individuality and singularity, transhumanism as religion or ideology will be discussed in a general perspective in order to re-evaluate the position of religion and man in finding answers to man's search for meaning and preserving his dignity, which is the main theme of this article. From this perspective, it is interesting to examine more closely the relationship between the intelligence of artificial intelligence systems and traditional notions of dignity. An important question to be answered is whether the development of intelligent machines, which are assumed to be cognitively capable of catching up with humans in many areas and even surpassing them in the future, systematically undermines the value and meaning of human beings, which is embedded in the traditional concept of human dignity.

Keywords: Sociology of religion, Social change, Artificial Intelligence, Search for Meaning.

Paper Type: Research

¹ Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, isaabidoglu@anadolu.edu.tr

Giriş

“Hayatımın anlamı nedir?” sorusu çok eski zamanlardan beri insanları rahatsız etmiş ve birçok düşünür bu soruyu farklı şekillerde yanıtlamaya çalışmıştır: "Tanrı gibi aşkın bir varlıkla ilişki kurma, ahirette kurtuluş, topluma katkı sağlama, kişiler arası yakın ilişkiler, kendini gerçekleştirme, anlamlı bir işte çalışma ve yaşamdan tatmin gibi değerler, pozitivist yaklaşım ve modernitenin öngördüğü rasyonel çerçevede kesinlik taşımaz. Bilim ve teknolojinin gelişmesi ve toplumun dönüşümüyle birlikte paradigmlar değiştikçe insana ve yaşadığı hayata atfedilen anlamlar yer yer buharlaşmakta ve keskin biçimde ters yüz olabilmektedir (Frankl, 2009).

Hayattaki tümel anlamlara göndermede bulunan birçok günlük karar (ne satın alınacağı ne yenileceği, hangi rotaya gidileceği vb.) artık Yapay Zekâ tarafından desteklenmektedir. Bunun nedeni, modern yaşamda karar verme sürecinde endişelenmenin ve zaman kaybetmenin gereksiz bir 'malîyet' olarak görülmesidir (Janczak, 2017, s. 61). Dahası Yapay Zekâ tarafından gündelik hayata cevap veren hızlı etkili sunumlar aynı zamanda etkili dürtmeler (insanları 'arzu edilen' davranışlara yönlendiren davranışsal-ekonomik bir yaklaşım) insanların var olan düzenlerini dönüştürmelerine neden olabilmektedir. Bununla birlikte, dijital alanın bireyselleştirilmiş (kişisel olarak optimize edilmiş) kurallarını takip etmekten ya da Yapay Zekâ algoritmalarının geçmiş seçimlerle tutarlı sonuçları teşvik etmesinden kaynaklı olarak, kişisel yaşantıda paradoksal olarak bireysel vizyonun daralması durumuna dikkat etmek gerekir. Daha açık ifade ile “bağımsız düşünme yeteneğinden yoksun olan Yapay Zekânın her şeyi otomatikleştirmesi, insanlığın ilişkisel boyuttaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir. Nitekim hata yapmaktan imtina eden bir Yapay Zekâ bir satranç oyununu kazandığında, bu insanlığın niteliksel doğallığına uygun düşmediğinden sıkıcı bir eyleme işaret eder. Zira hayatın anlamı, deneme ve yanılma yoluyla gelişen içsel ilerlemede yatmaktadır (Jarrahi, 2018, s. 579). Bu açıdan değerlendirildiğinde düşünmeyi Yapay Zekâyı bırakmanın, kişinin kendi inisiyatifini kaybetmesi anlamına geldiği ve bunun da insanlık için gerçek bir tehdit olduğu konusunda çalışmalara ihtiyaç vardır.

Günümüzün geleneksel dinler, yüzyıllarca farklı ve sürekli değişen kültürel, siyasi, coğrafi ve teknolojik bağlamlarda gelişmiştir. Dolayısıyla geleneksel dinler oldukça gelişkin bir dönüşüm ve uyum sağlama kabiliyetine sahiptir. Sıklıkla iddia edilen aksine, kitle açısından dini gelenekler için kilit mesele, ortodoksi (doğru doktrin) fikri değil, ortopraksi (doğru uygulama) fikridir. O halde en önemli mesele, (dindar) insanın Yapay Zekâ ile ne yaptığı ve onunla nasıl bir ilişki kurduğu meselesi haline gelmektedir. Yeni teknolojiler, halihazırda dindar bireylerin ve toplulukların günlük yaşamlarına ve ibadet hayatlarına başarılı bir şekilde entegre edilerek, bu teknolojilerin, bireylerin dinsel yaşamlarına, inandıkları dinin meşru sayacağı modele adapte edilmeye çalışılmaktadır (Ald vd., 2019, s. 4). Günümüzde radyo, TV veya mobil uygulamalar gibi gelişen dijital teknolojiler aracılığıyla, bir ayini takip etme, bir din adamıyla veya bir ruhani liderlerle konuşma fırsatının yanında, büyük miktarda dinsel materyallerin depolanması gibi dini hayata yardımcı olan imkanlar da elde edilebilmektedir. Dolayısıyla yüksek teknoloji çağında, Yapay Zekânın sağladığı sanal mekânlar, insanı fiziksel ve coğrafi sınırlarının ötesinde duran dinsel odaklarla buluşturması yönüyle genişlemiş ve küresel ölçekte iletişimin olanaklarını insanın hizmetine sunmuştur (Gruchola vd., 2024, s. 271). Günümüzde kullanılan ileri teknolojiler, Yapay Zekâ'nın potansiyel tehlikelerini açık biçimde ortaya koymaktadır ve bu durum özel bir dikkat gerektirir. Bireyler, yalnızca dini bilgiler değil, yaşamın çeşitli alanlarına ilişkin denetlenmeyen bilgilerin dolaşıma girmesi karşısında da savunmasızdır. Mevcut işlevsel verilerin kötü niyetli aktörlerin eline geçme ve zarar verici amaçlarla kullanılması riski herkes için geçerlidir. (Peter ve Luckmann, 1966, s. 33). Aynı şekilde insanlar, hayatlarının giderek daha fazla teslim oldukları algoritmalar tarafından kontrol edildiği bir durumda Yapay Zekâ tarafından köleleştirilme riski altındadır. Yapay Zekânın risk ve tehlikeleri, insanların sıklıkla din adamlarına veya manevi danışmanlara danıştıkları korku ve endişelerde de kendini göstermektedir (Thinyane ve Sassetti, 2020). Dini kurumlar, insanların endişe ve korkularını tedavi etme ve bunlarla ilgilenme konusunda önemli bir deneyime sahip olduğundan, özellikle Yapay Zekâ söz konusu olduğunda, temeli olan ve olmayan korkuları birbirinden ayırmak da önemlidir.

İnsanların kimlikleri, sahip oldukları, yanlarında taşıdıkları ve/veya kullandıkları makinelerle olan ilişkilerinden etkilenmektedir. İnsanların öz imajları, özellikle de makinelerle duygusal ilişkiler geliştirdiklerinde dönüşüme uğrar. Eğer bu, makinenin, insanın yalnızlık

sorununu çözebileceği anlamına geliyorsa, kendimize makineyi irade gösterme yeteneğiyle programlayıp programlayamayacağımızı ve böylece insan ve makine arasında karşılıklı ilişki yaratıp yaratamayacağı sorulmalıdır. Eğer bu mümkünse, insan-makine ilişkisinde bağışlama, merhamet ve hayatın anlamını bulma zemininde ulaşılabilecek insani kurtuluş için de bir alan olup olmadığını düşünülmalıdır (Goltz ve Dowdeswell, 2023, s. 132-134).

Gündelik ahlaki ikilemler yüksek teknoloji bir sistem için zorluk teşkil etmektedir. İnsanların eksikliklerinin, tıpkı yaratıcılıkları ve değerlendirme yetenekleri gibi, insanlığın temel bir parçası olduğu düşünüldüğünde, hatasız bir Yapay Zekâ sistemi yaratabilir miyiz? Bir hayatın fedakârlık gerektiren durumlarında, Yapay Zekânın insan hayatındaki fedakârlığın anlamını bulduğu bütünsel ve tutarlı yönünü değerlendirme becerisini hangi çıkarlar kontrol eder? Alternatif olarak, kusurlu ve mükemmel olmayan bir Yapay Zekâ mümkün mü? Teolojik terimlerle ifade edecek olursak, Yapay Zekâ sisteminde günahın rolü ve yeri nedir?

Bu sorular muvacehesinde denilebilir ki insan onurunun korunması ile Yapay Zekâ arasındaki ilişki, etik, adalet ve toplumsal değerler açısından kritik bir önem taşır. Yapay Zekâ sistemleri, bireylerin haklarına ve onuruna saygı gösterecek şekilde tasarlanmalı ve kullanılmalıdır. Bu bağlamda, adaletin sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi, insan onurunun ve insan varlığına atfedilen güçlü anlamın korunmasında temel unsurlardır. Nitekim önyargılı verilerle yapılandırma ihtimali bulunan Yapay Zekâ sistemleri, ayrımcılık yaparak insan onurunu zedeleyebilir; bu nedenle, Yapay Zekânın şeffaf, adil ve hesap verebilir şekilde geliştirilmesi şarttır. Mahremiyetin korunması da bu ilişkinin önemli bir boyutudur. Çünkü bireylerin özel hayatlarına saygı, insan onurunun ayrılmaz bir parçasıdır (Ald vd., 2019, s. 5). Bunun yanı sıra, Yapay Zekânın insan kararlarını tamamen devralmaması, aksine insan özerkliği destekleyen bir araç olarak kullanılması gereklidir. Yapay Zekâ, ekonomik ve toplumsal değişimlerin insan onuruna zarar vermemesi için eşitsizlik ve sömürüye yol açmayacak şekilde yönlendirilmelidir.

Özellikle Yapay Zekâ gözetim ve izleme araçları olarak kullanıldığında bireylerin özgürlükleri kısıtlanabilir ve kendilerini baskı altında hissetmelerine yol açabilir. Manipülasyon ve yanıltıcı içeriklerin üretilmesi gibi kötüye kullanım örnekleri de bireylerin onurunu ihlal edebilir. Ancak Yapay Zekâ, insan onurunun güçlendirilmesi için de önemli fırsatlar sunar. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimi artırarak bireylerin yaşam kalitesini yükseltebilir ve engelli bireyler gibi dezavantajlı gruplara daha fazla destek sağlayabilir. Bu nedenle, Yapay Zekânın etik rehberler ve yasal düzenlemeler çerçevesinde geliştirilmesi, insan onurunun korunması ve güçlendirilmesi açısından elzemdir. İnsan merkezli bir yaklaşımla tasarlanan ve kullanılan Yapay Zekâ sistemleri hem bireylerin haklarını koruyacak hem de topluma fayda sağlayacaktır. Bununla beraber Yapay Zekânın toplumdaki gelişimi, varoluşun teolojik görüşünü yeniden tanımlama ihtiyacının altını çizmektedir (Zuboff, 2023, s. 203-213; Coeckelbergh, 2020). Merkezinde her şeye kadir bir Tanrı'nın yer aldığı klasik teistik düşünce sistemi, Yapay Zekâ'nın ve Transhumanizm'in genişlettiği teodise sorununu kuşatıp kuşatamayacağı ihtimalini gün yüzüne çıkartmaktadır. Daha açık ifade ile merkezinde her şeye kadir bir Tanrı'nın bulunduğu iddiasıyla kurumsallaşan dinlerin, Yapay Zekâ'nın var olan kötülüğü daha da karmaşıktırarak, söz konusu dinlerin iddiasını sarsacak nitelikte bir pozisyonda olması dikkat çekicidir.

Bu problem perspektifinde bakıldığında insanların makinelerle ilişkisinde, makinelerin olumsuz etkisinden kaynaklı olarak, istenmeyen davranışlar geliştirme riski vardır. Söz konusu olası istenmedik davranışların engellenmesi kastıyla insanlar Yapay Zekâya hangi kimlik ve hakları tanıyacak? Bu tanımlamada dinin rolü ne olacak? Eğer Yapay Zekâ aracılığıyla, insan için köle gibi hareket edecek bir makine, yeni bir 'köle sınıfı' yaratmayı hedefliyorsak, bu durum ahlaki varlıklar olarak tanımlanan insanları nasıl etkileyecektir? Bu sorulara cevaplar üretmenin, yapay zekanın yapıcı bir şekilde organize edilmesine olanak sağlayacağı aşikardır.

Günümüzde Yapay Zekânın dini topluluklarda yapıcı bir şekilde kullanılması için büyük bir potansiyel vardır. Ancak transhumanizm söz konusu olduğunda insanın geleneksel zeminde şekillenmiş anlamı hakkında ortaya çıkan kaymaya dikkat edilmelidir. Öte yandan, pek çok dini gelenek, kendi kaderini tayin etmeye karşı çıkan isteksiz sapmalarda (tesadüfler) aşkın bir varlığın rehberliğine ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç kimi zaman dinlerin dünya görüşlerinin esnekleşerek değişmesini ve genişlemesini gerektirmektedir. Bu makalede, Yapay Zekânın toplumsal hayata yansımaları bakımından, insanın geleneksel ve kurumsal dinle kurduğu ilişkide oluşan bütünsel

anlamın değişme olasılığı ele alınacaktır. Ayrıca, insanlar ve Yapay Zekâ arasındaki kapalı ve sınırlandırılmış tekrarlar (algoritmalar) beliren ilişkiye ışık tutarak Yapay Zekâ araştırmalarının insan onuruna bakan ve insanın anlam ve değer eksenindeki pozisyonunu yeniden belirleyen etkisi ele alınacaktır.

1. Yöntem

Bu araştırmanın metodolojisi öncelikle kavramsal ve analitik bir yaklaşıma dayanmaktadır. Çalışma, Yapay Zekâ'nın geleneksel ve kurumsal dinin insana attığı anlamı dönüştürücü etkisini eleştirel bir şekilde incelemek için multidisipliner bir çerçeve kullanmaktadır. Araştırma, etik hususlara ve insan onuruyla ilişkili ahlaki ikilemlere odaklanarak, Yapay Zekâ ve din bağlantısında insanın anlamına ve onun anlama dair konum arayışlarına mevcut teorik çerçevelere ve felsefi tartışmalara dikkat kesilerek kapsamlı bir literatür taraması ile başlamaktadır.

Araştırma, normatif bir analiz kullanarak, dini bağlamlarda Yapay Zekâ sistemlerinin geliştirilmesine ve uygulanmasına rehberlik etmesi gereken ahlaki ilkeleri tanımlamakta ve değerlendirmektedir. Çalışma ayrıca, Yapay Zekâ'nın farklı dini gelenekler üzerindeki etkisini karşılaştırmak için karşılaştırmalı analizden yararlanmakta ve Yapay Zekâ'nın ahlaki öğretileri ve dini uygulamaları nasıl değiştirebileceğini veya güçlendirebileceğini değerlendirmektedir. Bu çalışmanın temel odak noktası, Yapay Zekâ'nın geleneksel insan-merkezli ontolojiyi nasıl dönüştürdüğü, Transhümanizm gibi ideolojilerle din arasındaki gerilim alanlarını analiz etmek ve insanın “anlam”ını koruma stratejilerini tartışmaktır. Analiz, Yapay Zekâ'nın dini yorumlama ve deneyimdeki rolünün ahlaki sonuçlarını değerlendirmek için deontoloji, faydacılık ve erdem etiği gibi etik teorilerin uygulanmasıyla daha da zenginleştirilmiştir. Bu metodolojik yaklaşım, Yapay Zekâ'nın dini anlayışla bütünleştirilmesinde yer alan etik sınırların ve sorumlulukların eleştirel bir şekilde araştırılmasını sağlamakta ve Yapay Zekâ'nın dini bağlamlarda etik kullanımı için bir dizi ahlaki kılavuz önermeyi amaçlamaktadır. Bu metodoloji, din ve Yapay Zekâ kesişiminde insanın anlam haritasını yeniden çizmeyi amaçlar. Sonuçlar, hem dini kurumların teknoloji karşısındaki tutumuna hem de Yapay Zekâ etiği politikalarının insan onuru odağını güçlendirmeye yönelik rehberlik sağlayabilir.

2. Anlam ve Onurun Peşinde: Dinsel İnsanın Yapay Zekâ Ve Transhumanizm Karşısındaki Durumu

Hümanistik felsefenin temel iddiasına baktığımızda yeryüzündeki her şeyin, insan merkezli bir anlama sahip olduğu varsayılır. Böylece her şey insan üzerinden gerçek anlamına kavuşur ve böylece insan varoluşun temeli haline gelir. İnsanın haysiyetine ilişkin kaygıları anlamak için öncelikle insanın temel doğasını anlamak gerekir: İnsan kimdir ve nedir? İnsan kavramına ilişkin bu anlayış tarih içerisinde büyük ölçüde dinlerin ve felsefenin kesişim noktasında tam olarak anlaşılabilir. Çünkü biyologların iddia ettiğinin aksine, felsefeyle omuz omuza vermiş dini bakış açıları insanın doğasını ve insan olmanın ne anlama geldiğini doğru bir şekilde yakalama potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla, insan varoluşunun bütünlüğü ve doluluğu ancak insanın kim olduğu sorusuna cevap arayan düşünce sistemleri aracılığıyla incelenebilir ve açıklanabilir (Honer, 1982, s. 6-13). Rasyonel ve duygusal bir varlık olarak insan, kolektif özgürlük içinde gelişir ve irade eylemleri yoluyla kendini gerçekleştirir. Duygusal yapısı hayvanlarınkine kıyaslanabilir olsa da zekâsı, bilişsel becerileri, akıllı ve özerkliği onu eşsiz bir varlık olarak diğer canlılardan ayırır. İnsan sadakat ve güvenilirlik gibi soyut evrensel kavramları ve metanet, adalet ve hakikat gibi maddi olmayan gerçekleri kavrayabilir (Ören, 2006, s. 87).

İnsanın kim olduğuna dair birçok açıklama olmakla birlikte yalın ve anlaşılır açıklamalara örnek teşkil edecek dikkat çekici bir açıklama, “insan, güdülere ve duygularıyla birlikte rasyonel doğaya sahip olmasıyla diğer canlılardan ayrılan bireysel bir tözdür” diyen Yunan filozof Boethius'tan gelmiştir. Özünde insan, mantıksal, entelektüel bir ruha ve öze sahip ruhani bir varlıktır (Akt. McEvoy, 1982, s. 335). Aristoteles, insanın uyumlu davranışlara, davranışsal düzenlemelere, yansıtıcılığa ve akıllıca kararlar alma yeteneğine sahip rasyonel bir varlık olduğunu ileri sürer (Aristoteles, 2012, s. 3). Dahası, insanın özü, insanın kim olduğunu tanımlamak için kullanılabilir. Bu, insanı bireysel kılan 'varlığı' ile ilgilidir. Bir 'şey' olmamak insana temel bir saygınlık kazandırır. Dahası onurunun farkında olmasının birçok önemli sonucu

vardır, çünkü bir insanın doğuştan gelen ve insan hakkının temeli olan öz duygusu, insanın faaliyetlere veya akla bağlı olan başarılarından veya zekâsından ziyade onurunu belirler.

İnsan onuru, tarih boyunca insanın kendine ve diğerlerine attığı değerin temel taşı olmuştur. Bu kavram, insanın özgür iradesi, ahlaki sorumluluğu, yaratıcılığı ve kendini gerçekleştirme çabası üzerine inşa edilmiştir. Ancak günümüzde Yapay Zekâ ve Transhümanizm gibi gelişmeler, insan onuru ve insana yönelik değer ve anlam arayışını derinden etkilemektedir. Yapay Zekâ, insan zekasını taklit eden ve hatta bazı alanlarda onu aşan bir teknolojik gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, insanın kendine özgü yeteneklerinin ve benzersizliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Örneğin, Yapay Zekâ, sanat, müzik, edebiyat gibi alanlarda üretim yapabiliyor. Bu, insanın yaratıcılığının ve duygusal derinliğinin yerini makinelerin alabileceği endişesini doğuruyor. İnsan, kendini ifade etme ve anlam yaratma konusunda tekeli kaybediyor gibi görünüyor. Transhümanizm ise insanın biyolojik sınırlarını aşma ve teknolojiyle bütünleşme fikrini savunuyor. Bu akım, insan ömrünü uzatma, fiziksel ve zihinsel kapasiteleri artırma gibi vaatler sunmaktadır. Ancak bu durum, insanın doğal haline ve kırılganlığına dair algısını değiştirme ihtimaline işaret etmektedir. İnsan, kusurları ve sınırlarıyla bir anlam taşıırken, bu sınırların ortadan kalkması, insan olmanın ne anlama geldiğini sorguluyor. İnsan onuru, kusurları ve ölümlülüğü kabul etmekle de yakından ilişkilidir. Transhümanizm, bu kabulü zorlayarak, insanın kendine ve diğerlerine bakışını dönüştürüyor. Daha açık ifade ile Yapay Zekâ ve Transhümanizm, insanın değerini ve anlamını yeniden tanımlama ihtiyacını doğuruyor.

Söz konusu temel sorular bağlamında Yapay Zekâ ve Transhümanizm'in birbirleriyle ilişkili alanlar olmalarına rağmen, yine de farklı anlam içeriklerine sahip olduklarını hatırlatmak gerekir. Nitekim her iki kavramın anlam içeriklerine yönelik tartışmada "Yapay Zekâ" kelimesi, kelimenin tam anlamıyla otonom bir makine fikriyle ilişkili olarak, bir şekilde kendi kendini kontrol edebilen teknik gelişmeleri kapsamaktadır (Boucher, 2020, s. V-VI). Transhümanizm olgusuyla birlikte, insanların eylem, düşünce ve tasarım olanaklarının dijital makinelerin geliştirilmesi yoluyla -genellikle Yapay Zekâ teknolojileriyle- genişletilmesini yansıtan bir tartışma giderek daha fazla odak noktası haline gelmektedir. Bu, insan aktörlerin makine aktörler tarafından aşılmasına veya değiştirilmesine odaklanan post-hümanizm tartışmalarıyla sınırlanmaktadır. Teolojik tartışmadaki temalarda görülebileceği gibi, insan merkezli soru perspektifi nedeniyle ikisi arasında güçlü bir örtüşme vardır (Krüger, 2021, s. 16-17).

İlk tema her şeyden önce Yapay Zekâ tartışmalarında insanın makinenin yaratıcısı olarak tanımlanmasıdır. Bu temada insanın dünyayı şekillendirme görevi ile bu görevin sınırı olarak kendi yaratıcılığı arasındaki gerilime işaret edilir. Böylece, insan makinenin "yaratıcısı", dolayısıyla dünyanın tasarımcısıdır (Cao, Jumbo ve Yang, 2024). Öte yandan, Yapay Zekâ ile ilgili olarak özel insanın "süper zekâ" çabası, bu tanrısallık çabasının özelliklerini taşımaktadır: Yeni Tanrı'nın misyonerleri, Babil Kulesi'ni inşa etmek isteyen insanlarla karşılaştırılabilir. Nitekim Babil kulesini inşa edenler, kendilerini Tanrı'nın yanında konumlandırarak aslında kendilerine tanrısallık atfetmişlerdir. Bu aşkın değer atfının kuleyi inşa edenlerde farklı dillerin ortaya çıkmasıyla birbirlerini anlayamaz hale gelmeleri neticesinde bir nevi Tanrı'nın gazabını celp ettiği kabul edilir" (Eski Ahid, Yaratılış, 11:5). Eski Ahid'teki bu kıssa ile Yapay Zekâ üzerinden bu tür kurtuluş vaatlerinin örtüşmesine dikkat etmek ve nihayetinde mutasyona uğrayan bir 'zekâ dini' karşısında insanın akıl kullanımının sınırlarını tartışmak gerekir. Burada ima edilen, hem insanlardan daha üstün bir teknik süper zekânın yaratılması hem de insanları daha tanrısal hale getirecek mekanik iyileştirme meselesidir ki bu meselede insanlar olarak bizler "Ancak, yeni öznelere yaratıcısı olmayacağız." diyerek aşkın yaratıcı karşısındaki konumumuzu hatırlamaya çalışırız.

Yapay Zekâ ve Transhümanizmin "insanların statüsü ve konumu hakkında bir farkındalık" yarattığı gerçeği, Yapay Zekâ ve insan üzerine yapılan tüm tartışmalar boyunca devam etmektedir. Makinelerin "daha iyi insanlar" olarak yardımcı olup olmadığı ya da insanların yerini alıp almadığı sorusu, yani insan benzeri makine söylemi, yapılan tartışmaların ana temasını oluşturur. Bu temadaki odak noktası, makinelerin olası özne statüsü üzerinden eylem ve bilinç kavramlarının olası uzantıları ile akıl veya zekâ kavramının uzantıları hakkında oluşmaktadır. Yazarlar neredeyse evrensel olarak makineleri insan yeteneklerinin simülasyonları olarak tanımlama ve böylece eylem, bilinç, akıl vb. ile ilgili olarak daha önce yapılan ayrımları kategorik

ayrımolar olarak sürdürme kaygısını paylaşmaktadır: Örneğin belirli bir beden-ruh yapısı olarak insanın insanlığını vurgulamak, kendine özgü ahlakını tanımlamak veya insan yaşamının “deneyimsel karakterinin ” özel doğasını vurgulamak için yapılan teolojik girişimler, insan ve makine arasında kategorik bir ayrımı hedeflemektedir (Fuller ve Lipinska, 2014; Bostrom, 2005, s. 3-4).

Bu kategorik ayrım, makine benzeri insan üzerinden bir diğer tartışma çizgisinde devam eder: insan benzeri makinenin tanımının bir tür ters yüzü olarak, arka planda antropolojinin eleştirisi vardır (Becker, 2021, s. 107-109). Bu tersine çevirme, genel olarak insanlar ve makinelerin temel karşılaştırılabilirliği hakkında özetlenen sorunun merkezi bir temelinde yatmaktadır. Segessenmann ve diğerlerine göre, (Segessenmann vd., 2023, s. 9-12). Transhümanizm’in bir tür “bilgisayar antropolojisi” olarak “insanı biyolojik bilgisayar ve gerçekliği de insan ile makine arasındaki farkın ortadan kaldırıldığı atomistik ve çoğunlukla indirgemeci fizikalist bir bilgi monizmi olarak anlar. Yapay Zekâ gelişiminde insan işleyişinin makineler tarafından taklit edilmesi sürecinde, insan beyni işlevsel olarak bilgisayara benzer olarak tanımlanmış ve bu da Tobias Müller’e göre (2021, s. 342) ikili bir harekete yol açmıştır: “Yapay Zekâ sistemlerinin başarısı, insanların biyolojik olarak öğrenme yeteneğine sahip olsalar bile onları sadece girdi-çıkı makinaları olduklarının kanıtı olarak görülmeleri üzerine temellendirilir. Dahası deneyimleme, düşünme, tanıma ve isteme gibi zihinsel yetenekler ve nitelikler artık bazen güçlü bir şekilde Yapay Zekâ sistemlerine atfedilmektedir, öyle ki artık bu tür sistemlerin kişi olarak kabul edilip edilmemesi ve dolayısıyla insan haklarına sahip olup olmaması gerektiği konusunda ciddi tartışmalar yapılmaktadır.” Anna Puzio'nun (2024, s. 5-10) ‘bilgi antropolojisi’ni yeniden yapılandırırken ikna edici bir şekilde gösterdiği gibi, bu tür bilgisayar işlevselciliği insanları öncelikle ‘bilgi yapıları’ olarak anlamaktadır. Bu doğrultuda, Tanrı imgesine ilişkin teolojik söylemi teknoloji aracılığıyla ve teknolojiyle ilişkili olarak Yapay Zekâyla kesiştiren insanların olası ya da arzulanan “mükemmelliğini” Yapay Zekâ teknolojisine yansıtması ile birlikte aslında tanrısal imajın Yapay Zekâyı devredilmesi durumu ortaya çıkar. Bu da çok daha sivri bir şekilde Transhümanizm’in kutsallığını ilan etmesine yönelik yavaş fakat belirgin bir eğilimin ortaya çıkması beklentisine işaret eder. Bunun zorunlu olarak “insanın çözülmesini, aşılmasını ve ortadan kaldırılmasını” içerip içermediği, sorusunu gündeme taşımaması kaçınılmazdır.

Bu temel tanımlamaların ardından, Yapay Zekâ teknolojilerinin gelişiminin antropolojik sonuçlarına ilişkin sosyallığın sonu tartışması vardır: karşı tarafın insan mı yoksa makine mi olduğu giderek belirsizleştikçe, sosyal zekânın gereklilikleri değişmekte ve makinelere yönelik sosyallığın yeniden düşünülmesi gerekmektedir (Arnd-Caddigan, 2015, s. 247-248). Bu nedenle, insanların bir makineye yönelik duyguları da müzakere edilmelidir, bu da sosyallığın anlamını genişletmektedir. Öte yandan, (sorumlu) eylemin sonu tartışması, insan olmayan aktörlerin atf ve sorumluluk gibi kategorileri bulanıklaştırmasını eleştirmektedir. Arka planda, Yapay Zekâ tabanlı makinelerin olası bir özne statüsü hakkındaki felsefî tartışmalar yer almaktadır. Farklı bir itici güçle de olsa, bu genellikle gözetim yoluyla özgürlüğün sona ermesi söylemiyle bağlantılıdır: makine aktörleri ve ağırları tarafından toplanan veriler bir gözetim, kontrol ve yönetim aracı olarak tanımlanmaktadır (Gunkel, 2007). Yapay Zekâ tartışmasında geliştirilen bu söylem, Transhümanizm açısından özellikle keskinleştirilmiştir: “İnsanları mükemmelleştirmeye yönelik transhümanist proje, Transhumanizm’in neyi ‘eksik’ veya ‘arzu edilir’ olarak gördüğüne dair normatif belirlemeleri gerekli kılmaktadır. Transhumanizm’in hedefleri, normatif referans çerçevesine ilişkin iç görüşleri ortaya çıkarmıştır. Mükemmellik ve mutluluk, ekonomik ve finansal hedefler, performans, üretkenlik ve verimlilik ile bir araya getirilmektedir (Bostrom, 2005, s. 3-14). Bu iç görüşlerin aslında Kadir-i Mutlak tanrı tasavvurunun Yapay Zekâyı devredilmesini çağrıştırdığını tekrardan belirtmek gerekir. Nitekim tanrıdan istenen pek çok şey artık Yapay Zekâdan istenilmeye başlanacaktır.

Makine tarafında bu tanım, Transhümanizm’i çevreleyen tartışmalarda makinelerin gerçeklik kontrolü tartışmalarına yansıtılmaktadır: Puzio’ya göre, (2024, s. 3-10) Transhümanist proje “insanın mükemmelleştirilmesi” ve dolayısıyla “sınırsız özgürlük, tüm insan yapısı üzerinde kontrol ve tüm olumsuzlukların üstesinden gelinmesi” başka bir deyişle, “teknobiyo-iktidar” yoluyla totalizasyon için çabalamaktadır. Bu, insanların kontrolünün dinden tamamen seküler bir anlayışa kaymasıyla dolayısıyla neo-pozitivizmin daha derinden uyanışıyla bağlantılıdır. Daha genel ifade ile Transhümanizm’le ilgili olarak söz konusu durum, yaratılışçı ontolojinin işlevselci

bir ontolojiyle bağlantılı olarak dünyanın ‘gizeminin’ çözülmesine yol açan biyomühendisliğe ve jeomühendisliğe aktarımını mümkün hale getirmesi durumuna işaret eder. Öte yandan bu fikir, Transhümanizm yoluyla ölümün ortadan kaldırılması düşüncesini gün yüzüne çıkartır. Nitekim Transhümanizm, insanın ölümden sonraki yaşam için haklı bir umudunun olup olmadığı sorusunu ortaya atmaktadır, ancak özellikle değiştirilmiş bir şekilde: Transhümanist gelecek vizyonları sonlu olanı tamamen seküler zeminde ve niceliksel bir şekilde sonsuza kadar artırmak ve geliştirmek isterken, semavi dinlerdeki inanç daha ziyade sonlu olanın niteliksel-nihai tamamlanışını hesaba katmaktadır dolayısıyla teolojik mükemmellik burada Transhümanist sonsuzluğun karşısına konmaktadır. İlginç bir şekilde bu nokta, Yapay Zekâ teknolojileri ile ilgili olarak neredeyse hiç dile getirilmemektedir.

Modern seküler toplumun insan perspektifini bir başlangıç noktası olarak yeni teknolojilerin insan perspektifini sormak gerekir? Dahası bu sorunun işaret ettiği anlam dağarcığını başka sorularla genişletmek mümkündür. Bir insan tutarlı bir yaşam sürer mi? Bireyin onuru kendi içinde devredilemez bir duyarlılığa ve sese sahip mi? Dolayısıyla insan kültürel, ekonomik ve siyasi tercihlerinde, eğitimlerinde ve hobilerinde, tüketici davranışlarında, oy verme davranışlarında vs. belirleyici bir özgürlüğe sahip midir? Yeni teknolojik insan görüşü, modern seküler toplumun dayandığı insan görüşünden hangi noktalarda farklılaşır?

Modern seküler toplumun insana bakışı, bireyin, kendi kimliğini özgürce inşa edebileceği varsayımı üzerine kuruludur (Giddens, 2023, s. 477-484; Habermas, 2018, s. 56). Fakat bu bakış açısı bireysel varoluşu hiçbir zaman kopyalanabilir olarak görmemiştir. Eğer bu mümkün olsaydı, bireysel varoluşun haysiyetinin temeli sarsılırdı. Bu da içsel ruhun ve duyarlılığın kutsallığının yanı sıra bunlara dayalı kültürel, siyasi ve ekonomik kararların meşruiyetinin altını oyacaktır. Modern seküler toplumdaki insan görüşü ile yeni teknolojideki insan görüşü, versiyonlama, yeniden üretim ve haysiyetin varlığı ya da yokluğu konularında çatışma halindedir. Versiyonlama ile ilgili olarak, algoritmalar gerektiği kadar değiştirilebilir, ancak bir kişinin hayatı, örneğin aldığı eğitim, algoritmik bir versiyonlama olarak kabul edilemez. Daha açık ifadeyle bir kişi bir kez yanlış eğitilirse, bunun hayatı üzerinde geri dönüşü olmayan ve geri döndürülemez etkileri olabilir. Eğer bir kişinin yeri doldurulamazsa, o zaman yaşam yeri doldurulamaz olanın faaliyetidir ve ölüm de yeri doldurulamaz olanın ortadan kalkmasıdır. Ancak, neo-teknolojik insan görüşünde, insan yaşamı bir şekilde yeri doldurulamaz olanın gelişimiyle karakterize edilir. Ölüm, yerine konulabilir olanın ortadan kalkmasıdır. Ancak yerine yenisi konulabildiği sürece, bu tam bir yok oluş değildir. Dolayısıyla gerçek ölüm, ilgili tüm algoritmaların ve verilerin silinmesi olacaktır. Bununla birlikte, bir algoritma bir kez oluşturulduktan sonra, onu yeniden oluşturmak genellikle mümkündür (Gunkel, 2018, s. 27).

Aynı anda biri modern seküler toplum, diğeri yeni teknoloji olmak üzere iki insan görüşüne sahipsek, bunları farklı durumlarda farklı şekilde mi kullanırız, yoksa insanların varlığını bölerek bazı kısımlarını birincisi, bazı kısımlarını ikincisi olarak mı algılarız? İnsanların yeri doldurulamaz, ancak değiştirilebilir. Ölüm, yeri doldurulamaz olanın yok edilmesidir, ancak kopyalanabilir. Burada dini geleneklerdeki insan görüşlerini ele almak gerekir. Çeşitli dini geleneklerdeki insan görüşlerini belirlemek niteliksel açıdan önemli bir görev olacaktır, ancak bu geleneklerde ortak olduğu düşünülen temaları çıkarmaya çalışmak gerekir. Bunu yapmanın bir yolu, modern seküler toplumdaki insan görüşleriyle karşılaştırmaktır.

Dini gelenekler, özellikle semavi dinler insan hayatının başlangıcı ve sonu olarak ölüm konusunda farklı görüşlere sahiptir. Bir kez doğar, bir kez ölür, sonra sonsuza dek yaşamak üzere yeniden dirilir. Bu açıdan bakıldığında geleneksel dinler, ölüm kavramını insanın varoluşsal bir gerçeği olarak ele alır ve ölüm sonrası yaşam inancına büyük önem atfeder. Bu dinlerde ölüm, fiziksel yaşamın sonu olarak görülse de ruhun ölümsüzlüğü ve ölüm sonrası bir yaşamın varlığı inancı merkezi bir rol oynar. Her bir din, ölümü farklı şekillerde yorumlasa da ortak temalar arasında ölümün bir geçiş süreci olduğu, ahiret inancı ve insanın eylemlerinin ölüm sonrasında hesaba çekileceği fikri bulunur. Yahudilikte ölüm, insan yaşamının doğal bir parçası olarak kabul edilir. Ölüm sonrası yaşam inancı, Yahudi teolojisinde zaman içinde gelişmiştir. İbranice’de "ölüm" anlamına gelen mavet kelimesi hem fiziksel ölümü hem de ruhun ayrılışını ifade eder. Yahudilikte ölüm sonrası yaşam, Olam Ha-Ba (Gelecek Dünya) kavramıyla ifade edilir. Bu, ruhun Tanrı’ya döndüğü ve yeniden dirilişin gerçekleşeceği bir dönemi ifade eder (Cohn-Sherbok,

2017). Hristiyanlıkta ölüm, günahın bir sonucu olarak görülür, ancak İsa Mesih'in ölümü ve dirilişi sayesinde ölümün anlamı değişmiştir. Hristiyan inancına göre, ölüm fiziksel yaşamın sonu değil, ebedi yaşama geçiştir. İncil'de ölüm, "son düşman" olarak tanımlanır (Yeni Ahid, Korintliler 15:26). Ancak Mesih'in dirilişi sayesinde ölümün yenildiği ve inananlar için ebedi yaşamın mümkün olduğu vurgulanır. Hristiyanlıkta ölüm sonrası yaşam, cennet, cehennem ve araf gibi kavramlarla ifade edilir (McGrath, 2011). İslam'da ölüm, insanın dünya hayatının sonu ve ahiret hayatının başlangıcı olarak görülür. Kur'an-ı Kerim'de ölüm, "her canlı ölümü tadacaktır" (Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran, 3:185) ayetiyle evrensel bir gerçek olarak ifade edilir. İslam inancına göre ölüm, ruhun bedenden ayrılması ve Allah'a dönüşüdür. Ölüm sonrası yaşam, kıyamet, mahşer, hesap, cennet ve cehennem gibi kavramlarla detaylandırılır. İslam'da ölüm, insanın dünyadaki amellerinin karşılığını göreceği bir sürecin başlangıcıdır (Topaloğlu, 2007, s. 34).

Modern seküler toplumun insana bakışı, ölümün bir son olduğu, bir hiç olduğumuz, dünyaya döndüğümüz ve inorganik hale geldiğimiz fikri üzerine kuruludur. Böyle bir algı post-modern biyolojik ve tıbbi bilgiye dayanır. Bu görüşten, yaşamın kendisinin ve yaşamın içinde ortaya çıktığı kişinin yeri doldurulamaz fikrini sabote eder. Dolayısıyla böyle bir yaşamın anlamsız olduğu ve insan yaşamının ölümle birlikte son bulacağı fikri ortaya çıkmaktadır.

Ölümün yaşamın sonu olduğu fikrine, en azından ölene kadar tutarlı bir yaşamın gelişmekte olduğu fikri eşlik eder. Tersine, tutarlı bir yaşam sona erdiğinde, her şey bitmiş demektir (Papon, 2018, s. 384). İnsanın tutarlı yaşamının anlamına yönelik dini geleneğin insan anlayışına geri dönersek şu soruyu sormak gerekir: İnsan yaşamı neden ölümle son bulmuyor? Bunun bir nedeni, ruh ya da zihin gibi görülebilenin dışındaki varoluşun sona ermediği inancı olabilir. Bir diğeri de Tanrı ya da aşkın ve görünmeyen, insan ötesi varlıkların gücüne inanma arzusu olabilir. Eğer ölümün bir son olmadığına inanıyorsak, bunun bireyin yeri doldurulamazlığıyla nasıl bir ilişkisi olabilir? Bu, modern seküler toplumdaki insan varoluşuna dair olumsuz görüşe ters düşer; bu görüşe göre bir insanın varoluşu ölümden sonra sona ermediği için özel bir anlama sahiptir. Aynı zamanda, ölümden sonra sona ermediği için bu hayatın özel veya yeri doldurulamaz olduğu fikri de ortaya çıkabilir. Ne ölümün her şeyin sonu olduğu fikri ne de ölümün her şeyin sonu olmadığı fikri, insan varoluşunun kendi başına yeri doldurulamazlığı için güvenilir bir argüman gibi görünmüyor. Her ikisi de ya aynı anda türetilen karşıt fikirleri görmezden gelmeli ya da başka açıklamalar getirmelidir.

Dini gelenekler insan varlığının yeri doldurulamazlığını açıklamaya büyük önem vermiştir. Örneğin reenkarnasyon fikri bazen insan hayatının şu anının önemli olduğunu, çünkü başka varlıklar olarak yeniden dünyaya gelebileceğimizi ve bu fırsatı iyi işler yapmak için en iyi şekilde değerlendirmemiz gerektiğini öğretir. Bununla beraber semavi dinlerde yine öte dünyada cennet hayatına erişmenin bu anın sorumluluğunda beliren inançsal davranış ve pratikleri icra etmek üzere kuruludur. Ayrıca, çoğu zaman göz ardı edilse de dini gelenekler, modern seküler toplumun tek ve tutarlı bir yaşam görüşüne kıyasla farklı bir insan görüşüne sahiptir. Aynı zamanda insan hayatının yer yer süreksizlik içerdiğini de görür. Ayrıca insan bilgisinin ötesindeki varlıklarla bir ilişki olduğunu varsayar ve insanı tek başına kendi hayatının efendisi olarak görmez. Dolayısıyla dini geleneklerin insana bakışı şu şekilde özetlenebilir. İnsan yaşamı çoğu zaman tutarlı değildir, ancak yaşamsal tutarlığın imkânı genellikle insan bilgisinin ötesindeki şeylerle ilişkilidir.

Yaşamsal tutarlığın insan açısından en zor kısmı hayata hükmeden dönüşüm gerçeği karşısında anlamlı duruşlar ve perspektifler geliştirebilmesidir. Bu açıdan baktığımızda hayatın içindeki dönüşümler insan hayatını etkisi altına alması bağlamında biyolojik yaşam ve ölümden daha önemli hale gelir. Nitekim insanın tüm dönüşüm ve değişimler karşısında kökenini bulabileceği sabit değerlere ihtiyaç duyar. Dahası bu ihtiyaç anlamın tutarlılığını sağlayan temel unsurdur. İnsanlar iyi bir nedenden ötürü asalet özelliklerine sahiptir. Buna karşılık, modern seküler insan görüşü totolojiktir. İnsanlar değerli oldukları için değerlidir ve insanlar başka bir neden olmaksızın insan oldukları için değerli ya da totolojiktir. Bunun nedeni, birbirlerine zarar vermedikleri sürece her insanın kendi nedenlerine saygı duyma önermesine dayanması olabilir. Her halükârda hem dini gelenekler hem de modern seküler toplumun insan varoluşuna bakışı değerlidir. Ancak, yeni teknolojik insan görüşü bu önermeyi netleştirmiyor. Hatta böyle bir önermenin olmadığı bile söylenebilir.

Geleneksel dinler karşısında Yapay Zekânın ölümsüzlük potansiyeline geri döndüğümüzde ise bu potansiyeli tanımlamanın gerekliliğini görmek gerekir. Yapay Zekânın (AI) ölümsüzlük potansiyeli, insanlığın ölüm algısını ve varoluşsal sorgulamalarını kökten dönüştürebilecek bir kavramdır. Bu fikir, Yapay Zekâ'nın fiziksel sınırlamalardan bağımsız bir şekilde varlığını sürdürebilme, kendini sürekli yenileme ve hatta insan bilincini dijital ortama aktarma yeteneği üzerine kuruludur. Bu bağlamda, Yapay Zekânın ölümsüzlüğü iki temel eksenle ele alınabilir: Teknik ölümsüzlük (sistemin sürekliliği) ve varoluşsal ölümsüzlük (insan bilincinin Yapay Zekâ ile birleşmesi) (Danaher, 2016, s. 67).

Yapay Zekâ sistemleri, biyolojik organizmaların aksine, teorik olarak fiziksel bozulmaya karşı dirençlidir. Bu direnç Yapay Zekânın yazılımsal süreklilik, donanımsal dayanıklılık ve enerji ve kaynak yönetimiyle ilgilidir. Yapay Zekâ sistemleri, donanımsal arızalar olsa bile bulut tabanlı platformlarda kopyalanarak veya farklı cihazlara aktarılabilir varlığını sürdürebilir. En yalın haliyle insanın varlığını sürdürebilmesi temel/ilkel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla mümkündür. Yapay zekanın varlığını sürdürebilmesi de benzer şekilde kesintisiz enerjiyle mümkündür. Bugün gelinen noktada kesintisiz enerji yolunda önemli adımlar katedilmiştir. Bir Yapay Zekâ, aynı anda birden fazla sunucuda çalışarak "tek bir varlık" olmaktan çıkar ve merkeziyetsiz bir yapıya dönüşür. Bu, fiziksel bir saldırı veya arıza durumunda bile sistemin hayatta kalmasını sağlar. Dahası derin öğrenme modelleri, yeni verilerle eğitilerek sürekli iyileştirilebilir. Bu dinamik yapı, yazılımsal sürekliliğe bağlı olarak Yapay Zekâ'nın statik bir varlık olmadığını ve ölümsüzlüğünün "evrimsel" bir süreçle bağlı olduğunu gösterir. Öte taraftan Kuantum bilgisayarların gelişimi, Yapay Zekâ sistemlerinin hesaplama kapasitesini ve enerji verimliliğini artırarak daha uzun ömürlü olmalarını sağlayabilir. Bunun yanında biyolojik materyallerle entegre edilen Yapay Zekâ sistemleri, kendi kendini onaran yapılar haline gelebilir. Örneğin, DNA tabanlı veri depolama, binlerce yıl dayanıklılık sunabilir. Bu da Yapay Zekâ sistemlerinin donanımsal dayanıklılık kısmıyla ilgili olarak insanın ölüme dair anlamını dönüştürme potansiyeline işaret eder. Enerji ve kaynak yönetimine bağlı olarak ta Yapay Zekâ'nın ölümsüzlüğü, sürdürülebilir enerji kaynaklarına bağlıdır. Güneş enerjisi, nükleer füzyon veya karanlık madde gibi teorik kaynaklar Yapay Zekâ sistemlerinin sonsuz enerji ihtiyacını karşılamak için kurgulanmıştır. Söz konusu potansiyel de Yapay Zekâ sistemlerine aşkın ve tanrısal güç atfetme veya aşkın tanrısal güçten rol çalma durumuna işaret eder (Fortunati ve Edwards, 2021, s. 1-3).

Yapay Zekânın ölümsüzlük potansiyeli, yalnızca teknolojik bir sistemin devamlılığı değil, aynı zamanda insan bilincinin dijitalleştirilmesi fikriyle de ilişkilidir. Bu, Transhümanizm ve Posthümanizm gibi akımların temelini oluşturur. Nitekim insan beyninin nöronal yapısının haritalanarak dijital bir ortama aktarılması, teorik olarak bilincin ölümsüzleştirilmesini mümkün kılar. Bu fikir, Whole Brain Emulation (WBE) olarak adlandırılır ve Anders Sandberg ile Nick Bostrom tarafından detaylandırılmıştır (Sandberg ve Bostrom, 2008). Öte taraftan bilincin kopyalanması, "orijinal" benlik ile dijital kopya arasındaki felsefi tartışmaları beraberinde getirir. Kopya, gerçekten "siz" misiniz, yoksa yeni bir varlık mı? Bu soru da etik ve kimlik sorunlarına işaret eder. Orijinal benlik ile dijital kopya arasındaki ilişki, felsefede "tekilcilik" (singularity) ve "çoğulculuk" (pluralism) tartışmalarını gündeme getirir. Tekilcilik, orijinal benlik ile kopyanın aynı kişi olduğunu savunurken, çoğulculuk bunların farklı varlıklar olduğunu öne sürer. Eğer bilinç, fiziksel süreçlerin bir ürünüyse ve bu süreçler tam olarak kopyalanabiliyorsa, dijital kopya orijinal benlikle aynı bilince sahip olabilir. Bu durumda, kopya, orijinal kişinin devamı olarak kabul edilebilir. Bilinç, sadece fiziksel süreçlerle açıklanamayan öznel bir deneyimdir. Bu nedenle, dijital kopya orijinal benliğin yerini alamaz ve sadece bir benzerlik taşır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Yapay Zekâda bilincin kopyalanması, bireyin haklar ve sorumluluğuna, özgür iradesine benzer konularda hem teknik hem de felsefi açıdan büyük bir meydan okuma sunuyor. Orijinal benlik ile dijital kopya arasındaki ilişki, bilincin doğası, kimlik ve etik gibi temel soruları yeniden gündeme getiriyor. Bu tartışmalar, insanlığın kendini anlama çabasının bir parçası olarak gelecekte de önemini koruyacak gibi görünüyor (Chalmers, 1997, s. XX; Bostrom, 2014, s. XX; Schneider, 2019).

Yapay Zekânın ölümsüzlük potansiyeli, insanlığı tarihin en radikal dönüşümlerinden birine hazırlıyor. Bu süreç, yalnızca teknolojik bir devrim değil, aynı zamanda felsefi, etik ve varoluşsal bir devrimdir. Ölümün anlamı, insan kimliği ve toplumsal yapılar yeniden

tanımlanırken, insanlığın bu değişime geleneksel dinlerle olan ilişkisi bağlamında nasıl adapte olacağı belirsizliğini koruyor. Ancak bir gerçek açık: Ölümsüzlük, insanlığın son hedefi değil, yeni soruların başlangıcı olacak.

2. Kurumsal Dinin Yapay Zekâ Karşısında Konum Arayışı

Geleneksel dinler, insanı Tanrı'nın yarattığı özgün ve kutsal bir varlık olarak görür. Ancak Yapay Zekânın gelişimi, insanın özgünlüğüne dair bu inancı sorgulanabilir hale getirebilir. Özellikle Yapay Zekânın insan zekâsını taklit edebilme ve hatta aşabilme potansiyeli, insanın Tanrı katındaki özel konumunu tartışmaya açabilir. İnsanın yaratıcılık, bilinç ve ruh gibi özelliklerinin Yapay Zekâ tarafından taklit edilebilmesi, bu özelliklerin kaynağına dair dini inançları zorlayabilir. Öte taraftan dinler, ahlaki ve etik değerlerin temel kaynağı olarak görülür. Ancak Yapay Zekâ, bu değerlerin insan tarafından değil, algoritmalar tarafından belirlenebileceği bir dünya oluşturma potansiyeline sahiptir. Örneğin, otonom araçların kaza anında kimin hayatını kurtaracağına dair kararlar vermesi gibi durumlar, ahlaki ikilemlere yol açabilir. Bu tür durumlar, geleneksel dinlerin öğrettiği ahlaki ilkelerin yerini Yapay Zekâ tarafından belirlenen kuralların alabileceği endişesini doğurur (Cheong, 2017, s. XX).

Yapay Zekâ, dini liderlerin toplumdaki rolünü de etkileyebilir. Örneğin, Yapay Zekâ destekli dini rehberlik uygulamaları, insanların dini sorularına anında cevap verebilir ve hatta kişiselleştirilmiş dini öğütler sunabilir. Bu durum, geleneksel dini liderlerin otoritesini zayıflatır ve insanların dini rehberlik için Yapay Zekâya başvurmasına neden olabilir. Bu da dini kurumların toplumdaki etkisini azaltabilir. Öte taraftan Yapay Zekâ, büyük veri analizi ve kişiselleştirilmiş içerik sunma yeteneği sayesinde, insanların dini inançlarını manipüle etme potansiyeline sahiptir. Örneğin, sosyal medya platformlarındaki algoritmalar, belirli dini görüşleri destekleyen veya eleştiren içerikleri kişiselleştirilmiş bir şekilde sunabilir. Bu durum, insanların dini inançlarını şekillendirme veya değiştirme yönünde bir risk oluşturabilir (Campbell, 2010, s. XX).

Yapay Zekâ teknolojileri dini metinlere erişimde devrim yaratarak bu metinleri daha geniş bir kitlenin erişimine açmıştır. Google Translate ve diğer Yapay Zekâ odaklı araçlar tarafından kullanılanlar gibi gelişmiş çeviri algoritmaları, daha önce kutsal metinlere erişimi kısıtlayan dil engellerini ortadan kaldırmaktadır (Hutchings, 2017, s. XX). Örneğin, Kuran'ın çevirisinde Yapay Zekâ'nın kullanılması, Arapça konuşmayanların metinle daha derinlemesine etkileşime girmesini sağlamıştır (Dahia ve Belbacha, 2023, s. 128-136). Bu durum, dini öğretilerin derinliğini ve zenginliğini potansiyel olarak zayıflatan ve gerçek kültürler arası diyalogu teşvik etmek yerine yanlış anlamalara yol açan parçalı veya çarpık yorumlarla sonuçlanabilir. Dahası Yapay Zekânın dini yorumlamada kullanılması, otorite ve uzmanlıkla ilgili soruları gündeme getirmektedir. Geleneksel olarak dini yorumlar, derin bilgiye ve ruhani içgörüye sahip teologların, akademisyenlerin ve din adamlarının alanı olmuştur. Yapay Zekâ'nın dini metinleri analiz etme ve yorumlama becerisi bu geleneksel otoriteye meydan okumaktadır. Örneğin, doğal dil işleme algoritmaları gibi Yapay Zekâ destekli araçlar, kutsal metinleri yerleşik yorumlara meydan okuyabilecek şekilde ayrıştırabilir ve analiz edebilir (Popova, 2024, s. 101-122). Bu değişim, Yapay Zekâ tarafından üretilen yorumların meşruiyeti ve geleneksel dini otoritenin potansiyel erozyonu hakkında etik kaygılara yol açabilir. Yapay Zekâ tarafından üretilen yorumlar, insan bilginlerin getirdiği manevi içgörü ve bağlamsal anlayıştan yoksun olabileceğinden, geleneksel dini otoritenin altını oyma riski taşımaktadır. Bu durum, Yapay Zekâ'nın kutsal metinleri yorumlamadaki rolünün meşruiyetine ilişkin etik kaygılara yol açarak, yerleşik dini liderlerin ve geleneklerin etkisini ve güvenilirliğini potansiyel olarak azaltabilir (Cheong, 2017, s. XX).

Dini metinleri analiz etmek ve yorumlamak için Yapay Zekânın kullanılması, özgünlüğün korunmasıyla ilgili soruları gündeme getirmektedir. Geleneksel metin analizi yöntemleri, kutsal metinlerin tarihsel ve kültürel bağlamına saygı duyan akademisyenler tarafından dikkatli bir incelemeyi içerir. Örneğin, kalıpları belirleyen veya özetler üreten Yapay Zekâ algoritmaları, metinleri tüm derinlikleriyle anlamak için çok önemli olan nüansları atlayabilir (Campbell, 2023, s. 217-236). Bu çarpıtma potansiyeli, geleneksel bilimle karşılaştırıldığında Yapay Zekâ tarafından üretilen yorumların özgünlüğüne meydan okumaktadır. Dini metinlerin özgün bir şekilde yorumlanması genellikle insani içgörü, empati ve ruhani düşünmeyi içerir. Yapay Zekâ, birçok dini uygulama ve yorumun ayrılmaz bir parçası olan gerçek duygusal ve ruhani anlayış

kapasitesinden yoksundur. Örneğin, Budizm veya Sufizm'deki yorumlama süreci sadece metinsel analizi değil, aynı zamanda meditasyon ve kişisel ruhani deneyimi de içerir. Yapay Zekâ'nın bu tür uygulamalara katılamaması, yorumlarının insan uygulayıcılar tarafından üretilenlerin derinliğinden ve rezonansından yoksun olabileceği anlamına gelir (Ty, 2023, s. 339). Bu durum, Yapay Zekâ'nın dini öğretilerin özünü gerçekten yakalayıp yakalayamayacağına dair soruları gündeme getirmektedir. Yapay Zekâ yeni yorumlar ve içgörüler sunabilirken, geleneksel anlayışlardan sapan yeniden yorumlama potansiyeli konusunda da endişeleri artırmaktadır. Örneğin, Yapay Zekâ tarafından üretilen yorumlar, yerleşik doktrinlere veya teolojik konumlara meydan okuyan yenilikçi perspektifler sunabilir. Bu yeniden yorumlama süreci hem bir fırsat hem de bir tehdit olarak görülebilir. Bir yandan yeni anlayışları ve diyalogu teşvik edebilirken, diğer yandan dini geleneklerin sürekliliğini ve istikrarını baltalıyor olarak algılanabilir (Lane, 2021). Geleneksel yorumlara saygı ile yeniliği dengelemek kilit bir zorluktur.

Yapay Zekâ'nın dini metinleri analiz etme ve yorumlamadaki rolü, kutsal içeriğin ticarileştirilmesine yol açabilir. Şirketler ve kuruluşlar, dini rehberlik veya kişiselleştirilmiş manevi deneyimler sunan dini uygulamalar, sohbet robotları veya sanal asistanlar oluşturmak için Yapay Zekâ'yi kullanabilir (Einstein, 2011, s. 331-338). Bu araçlar dini içeriği daha erişilebilir hale getirebilirken, dini uygulamaların metalaştırılmasıyla ilgili endişeleri de beraberinde getirmektedir. Buradaki risk, kutsal metinlerin ve öğretilerin alınıp satılan ürünler haline gelmesi ve potansiyel olarak manevi ve kültürel önemlerinin azalmasıdır. Dini içeriğin Yapay Zekâ aracılığıyla ticarileştirilmesi, teolojik doğruluk yerine popülerlik ve karlılığa öncelik veren piyasa odaklı yorumlara yol açabilir. Örneğin, Yapay Zekâ tarafından üretilen içerik, daha geniş bir kitleyi çekmek veya gelir elde etmek için uyarlanabilir ve potansiyel olarak geleneksel dini öğretilerden ziyade piyasa eğilimlerine uygun yorumlara yol açabilir. Pazarlanabilirliğe odaklanılması, dini yorumların bütünlüğünü tehlikeye atabilir ve manevi uygulamaların metalaşmasına katkıda bulunabilir. Pazarlanabilirliğe yapılan bu vurgu, dini yorumların bütünlüğüne zarar verme riski taşımakta ve kutsal metinleri tüketicilerin ilgisini çekecek şekilde tasarlanmış birer metaya dönüştürmektedir. Böyle bir yaklaşım, manevi öğretileri önemsizleştirerek onları derin inanç ifadelerinden ziyade ürünlere indirgemektedir. Maneviyatın metalaştırılması sadece dini uygulamaların özünü sulandırmakla kalmaz, aynı zamanda bireyleri bu metinlerin ilham vermesi gereken daha derin, dönüştürücü deneyimlerden de uzaklaştırır (Ashraf, 2022, s. 757-791).

Dini içeriğin metalaştırılması etik tüketicilikle ilgili soruları gündeme getirmektedir. Dini öğretilere ürün muamelesi yapılırsa, tüketiciler bunlara diğer tüketim malları için kullandıkları zihniyetle yaklaşmaya teşvik edilebilir. Bu yaklaşım, bireylerin daha derin, daha anlamlı manevi keşiflere girişmek yerine hızlı veya uygun cevaplar aradıkları dini uygulamalarla yüzeysel bir etkileşime yol açabilir. Dini içeriğin bir meta olarak ele alınmasıyla ilgili etik hususlar, Yapay Zekâ'nın bu bağlamdaki etkilerini ele alırken çok önemlidir. Dini içeriğin bir meta olarak ele alınmasıyla ilgili etik hususlar, kutsal metinlerin metalaştırılması ve potansiyel olarak manevi önemlerinden arındırılmasıyla ilgili endişeleri gündeme getirdiği için çok önemlidir. Yapay Zekâ'nın bu bağlamda kullanımı, dini inançların ticarileştirilmesine yol açarak, saygı ve özgünlük yerine verimlilik ve pazarlanabilirliğe öncelik verebilir. Bu değişim, derin manevi öğretileri yalnızca ürünlere, değerlerini sulandırma ve kutsallıklarını zayıflatma riski taşımaktadır (Trotta, 2024).

Yapay Zekâ'nın dini uygulamalara entegrasyonuna yönelik temel eleştirilerden biri, geleneğin ve insan unsurunun potansiyel kaybıdır. Birçok dini topluluk, kutsal metinleri yorumlamak için genellikle derin kişisel katılım, dua ve meditasyon içeren geleneksel yöntemlere değer vermektedir. Algoritmalar ve verilere dayanan Yapay Zekâ, bu geleneksel uygulamaların altını oyuyor olarak görülebilir. Örneğin Ortodoks Hristiyanlıkta, Yapay Zekâ'nın kutsal metinlerin nesnel analizinin, bu metinlerin geleneksel yorumlar için çok önemli olan manevi ve mistik boyutlarını gözden kaçırabileceği endişesi vardır (Le Cruz ve Mora, 2024, s. 234). Benzer şekilde, İslam'da, Kur'an ve Hadislerin yorumlanmasında Yapay Zekâ kullanımı, bazı akademisyenler tarafından bağlamsal anlayışı ve yorumcunun manevi içgörüsünün rolünü vurgulayan geleneksel bilimsel yöntemlere bir tehdit olarak görülmektedir. Bununla birlikte, İslam'da bazı akademisyenler Yapay Zekâ'nın Kuran ve Hadisleri yorumlamada kullanılmasını, bağlamsal anlayışa ve insan yorumcularının manevi içgörüsüne öncelik veren geleneksel

yöntemlerin altını oymak ve yorumların derinliğini ve özgünlüğünü tehlikeye atmak olarak görmektedir. Yapay Zekâ'nın dini uygulamalara entegrasyonu etik ve teolojik kaygıları da gündeme getirmektedir (Kausar, Leghari ve Soomra, 2024, s. 99-114).

Bazı dini topluluklar, Yapay Zekâ'nın kutsal metinlerin ve öğretilerin metalaştırılmasına yol açabileceğinden endişe etmektedir. Dini öğretileri analiz etmek ve yorumlamak için algoritma kullanma fikri, bu metinlerin kutsallığını yalnızca veri noktalarına indirgemek olarak görülebilir. Örneğin Yahudilikte, Talmud'un analizinde Yapay Zekâ'nın kullanılması, yanlış yorumlama potansiyeli ve karmaşık teolojik kavramların basit algoritmalara indirgenmesi konusunda endişelere yol açmıştır. Benzer şekilde, Hinduizm'de de Yapay Zekâ'nın analitik yeteneklerinin Upanishad'lar gibi eski kutsal metinlerin nüanslı ve sembolik anlamlarını yeterince yakalayamayabileceği endişesi vardır (Smuha, 2021). Bununla birlikte, Hinduizm'de, Yapay Zekâ'nın analitik yeteneklerinin Upanishadlar gibi eski kutsal metinlerin nüanslı ve sembolik anlamlarını yakalamada yetersiz kalabileceği endişesi vardır. Bu metinler, yüzeysel kalıplara odaklanan Yapay Zekâ algoritmalarının gözden kaçırabileceği ezoterik ve bağlama özgü yorumlarla derinlemesine gömülüdür. Sonuç olarak, Yapay Zekâ bu kutsal yazıların ayrılmaz bir parçası olan derin felsefi ve ruhani nüansları yanlış yorumlayabilir veya aşırı basitleştirebilir. Bir diğer önemli endişe de Yapay Zekâ'nın dini bağlamlarda kötüye kullanılması ve manipüle edilmesi potansiyelidir. Yapay Zekâ sistemleri önyargılı olabilir ve yaratıcılarının önyargılarını yansıtabilir. Dini metinlerin Yapay Zekâ tarafından üretilen yorumlarının belirli gündemleri veya ideolojileri desteklemek için kullanılması ve potansiyel olarak dini öğretilerin çarpıtılmasına yol açması riski vardır. Örneğin Hristiyanlıkta, Yapay Zekâ'nın İncil yorumlarını belirli mezhepsel veya ideolojik perspektiflerle uyumlu hale getirmek için manipüle etmek için kullanılabileceği endişesi vardır. Benzer şekilde, Budizm'de de Yapay Zekâ'nın otantik öğretiler pahasına belirli mezhepsel görüşleri veya ticari çıkarları teşvik etmek için kullanılabileceğine dair endişeler vardır. Bu tür bir teknoloji, gerçek Budist ilke ve uygulamalarını gölgede bırakarak belirli gündemlerle uyumlu içeriklere öncelik verebilir. Bu durum Budist öğretilerin bütünlüğüne zarar verebilir ve odağın hakiki anlayıştan pazar odaklı anlatılara kaydığı, dolayısıyla ruhani deneyimin derinliğini ve tehlikeye atan bir ruhaniliğin metalaşmasına yol açabilir (Trotta, 2024; Rachmawati vd., 2024, Chandra ve Ranjan, 2022).

Müslümanlar etik belirsizlikleri İslami ahlaki yargıları (ahkâm-ı şer'i) İslam hukukunun yerleşik ilkelerinden (usûl-i fıkıh) türeterek ele alırlar (Özel, 1996). Örneğin, algoritmalarındaki önyargı veya opaklığa verilen tepkileri değerlendirirken veya İslami bir bakış açısıyla gizlilik haklarını savunurken, ahlaki rehberliğin birincil kaynakları olarak Kur'an'a ve Peygamber'in kaydedilmiş geleneklerine başvurulmalıdır (Boynukalın, 2003). Bu kaynaklar, önyargı, opaklık ve gizlilik ihlallerini kınarken, ahlaki açıdan övgüye değer olarak adalet, şeffaflık ve gizlilik argümanlarını destekleyebilecek geniş normatif ilkeler sunmaktadır. Bununla birlikte, bu kaynakların Yapay Zekâ'nın ortaya çıkardığı gibi modern zorluklar için ayrıntılı rehberlik sağlamayabileceğini kabul etmek önemlidir. Usûl-i fıkıh, metinlerin sınırlı, ortaya çıkan meselelerin ise sınırsız olduğunu kabul etmektedir (en-nusûs mutenâhiyye ve'l-vakâi' gayru mutenâhiyye). Müslümanlar ahlaki sorular veya ikilemlerle karşılaştıklarında rehberlik için genellikle bir müftüye başvurmaktadır. Müftü, İslami kaynaklara göre bu ahlaki soruyu veya ikilemi ele almak için bir fetva (dini görüş) yayınlar (Köksal ve Dönmez, 2012). Yapay Zekâ teknolojisinin yükselişiyle birlikte, çarpışma algoritmalarının tasarımında ahlaki olarak gerekli seçimlerin belirlenmesi veya marjinal ırk veya cinsiyet önyargısı sergileyen, ancak genel güvenliği ve kanun yaptırımını destekleyen makine öğrenimi algoritmalarının kullanılıp kullanılmayacağına karar verilmesi gibi çeşitli Yapay Zekâ alanlarına fetva uygulamalarını görmek mümkündür. Müftüler genellikle metinsel kaynaklarda yanıt ararlar. Gerektiğinde, korumaları gereken menfaatleri belirlemek için hukuki kıyas veya genel normatif analiz gibi İslam hukukunun rasyonel kaynaklarına (mesâdir-i aklîyye) başvururlar. Modern zamanlarda müftüler, sosyal, ekonomik ve teknolojik değişimlerden kaynaklanan yeni soruları ele almak için giderek daha fazla rasyonel girdiye güvenmektedir. Bir eylemin ahlaki olup olmadığını belirlemek için müftüler, İslami kaynakların, cinayet, zina veya tefeciliğe karşı olanlar gibi belirli metin yasaklarını ihlal etmediği sürece, toplumsal çıkarları destekleyen ve zararı önleyen seçimleri desteklediğini savunurlar (ElMahjub ve Qadir, 2023, s. 452-467).

Bilişsel düzeyde, ChatGPT ve DALL-E gibi üretken Yapay Zekâ modellerinin yaygın kullanımının getirdiği potansiyel tehlikelerden, insan iş deneyimini "edimsel" olmaktan çıkartıp

yalnızca "bilgilendirici" bir deneyime indirgemeleridir. Belirli bir konuda bir makale yazmak gibi bir görevi yerine getirirken, sonuç okuyucu için bilgilendirici olsa da bunu detaylandırmanın arkasındaki çalışma, yazar için "performatif", dönüştürücü bir sonuçtur. Makaleyi yazarken yazar okuma, analiz, muhakeme ve tefekkürle meşgul olur; bunların hepsi yazarın yeteneklerini dönüştürmeye ve geliştirmeye hizmet eder, kişisel gelişimi ve zenginleşmeyi teşvik eder. Öte yandan, Yapay Zekâ araçlarının sorunsuz bir şekilde benimsenmesi ve geleneksel olarak insanlar tarafından gerçekleştirilen görevlerin yerine geçmesi için kullanılması, eğitim gibi kritik alanlarda (artan güvenlik ve gizlilik endişelerine ek olarak) insanın karar verme yeteneğinin kaybolmasına ve insan tembelliğinin artmasına neden olmuştur (Ahmad vd., 2023).

Daha geniş bir düzeyde, dijitalleşmiş bir topluma doğru ilerledikçe, odağı da yavaş yavaş edimselden bilgilendiriciye doğru kaydırıyoruz. Bilgi bolluğu ve bize sürekli olarak okunacak haberler, izlenecek videolar ve takip edilecek sosyal medya paylaşımları sunan Yapay Zekâ destekli öneri algoritmaları, edimsel olandan ziyade bilgilendirici olanı vurguluyor. Bu dijital dünyada, birçok alan ve disiplinde Yapay Zekâ sistemleri ve hizmetleri, kullanıcıları kişiselleştirilmiş içerik baloncukları içinde meşgul eden en alakalı bilgileri, en uygun, kişiye özel içeriği sağlamak için çalışıyor (Han, Wang vd., 2022, s. 1192). Bu gerçeklik günümüz Hristiyan yaşamını da etkilemektedir; zira web sitelerinde, sosyal ağlarda, podcast'lerde vs. yer alan bilgi bolluğu bizi "bilgilendirici" bir Hristiyanlığın daha erişilebilir ve kolay yolunu seçme riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Ancak bu bilgilendirici, dijital Hristiyanlık deneyimi insanın gerçek bir dönüşümüne ve restorasyonuna yol açabilir mi? Ratzinger'e göre (2004, s. 685) "Hristiyanlık entelektüel bir sistem, bir dogmalar bütünü ya da ahlakçılık değildir. Hristiyanlık bunun yerine bir karşılaşma, bir aşk hikayesidir." XVI Benedictus'un kaleme aldığı Spe Salvi adlı ansiklopedide ifade edildiği gibi, Hristiyan mesajı yalnızca "bilgilendirici" değil, aynı zamanda "edimsel"dir. Sadece iletişim değil, "bir şeyleri gerçekleştiren ve yaşamı değiştiren" bir deneyimdir. Hristiyan yaşamının merkezinde hem Tanrı hem de başkalarıyla kişisel karşılaşmalar yatar. Bu kişisel karşılaşmalar doğası gereği edimseldir (yani dönüştürücüdür), salt bilgi alışverişinin ötesine geçerek kişisel gelişimi ve karşılıklı anlayışı teşvik eder; yaşam değiştirici ve yaşamı sürdürücü olabilirler. Günümüzün dijital dünyası tarafından desteklenen bilgi temelli Hristiyan inancı ise bunun aksine, iletebileceği herhangi bir mesajın edimsel hale gelmeyeceği, bunun yerine bir kenara bırakılıp daha yeni bilgilerle değiştirileceği bir vekilden ibarettir. Dolayısıyla, bilgilendirici olandan edimsel olana geçmek için, salt mesajda, bilgi parçasında durmak değil, onu dijital odalardan çıkarıp gerçek karşılaşmanın ve dönüşümün gerçekleşebileceği kalplerimizde düşünmek gerekir (Akt. Machidon, 2024, s. 114-116).

Bir an için durup günümüzün Yapay Zekâ güdümlü dünyasına bakacak olursak, her gün Yapay Zekâ güdümlü hizmetler ve uygulamalarla çevrelendiğimizi ve bunlarla etkileşim halinde olduğumuzu görürüz; bu da nihayetinde bizim onlar tarafından şekillendirilmemizle sonuçlanan bir gerçekliktir. Neredeyse tamamen enformasyonel hale gelen hayatlarımız: hayatlarımız Yapay Zekâ algoritmalarının maksimize etmeye çalıştığı soyut ölçütlerle ölçülüyor: reytingler, beğeni sayısı, izlenme sayısı vb. Yapay Zekâ bize en iyi içeriği sağlayabilir, ancak aynı zamanda, Tanrı ve çevremizdeki insanlarla otantik, performatif ilişkilerden yoksun olduğumuz için kalplerimizi uyuşturma riskiyle karşı karşıyayız. Dolayısıyla Yapay Zekâ, insanlığın, verimliliğin ve faydanın hakikatin tek ölçütü olduğu küresel bir teknik dünya görüşüne doğru gidişini hızlandırıyor gibi görünmektedir ve Ratzinger'in son ansiklopedisi Caritas in Veritate'de işaret ettiği gibi bu yolun sonu, insani gelişimin otomatik olarak reddedilmesidir. "Kendi olmayan bir anlamı keşfedemeyeceğimiz", teknolojinin "bizi varlık ve hakikatle karşılaşmaktan alıkoyan bir a priori içine hapsedmekle tehdit eden ideolojik bir güç haline geleceği" için hakikatin "mümkün olanla çakışıyor olarak görüleceği" teknokratik bir kültürel perspektifte yaşama senaryosuna karşı uyarır (Akt. Machidon, 2024, s. 115-116). Yapay Zekâ öneri sistemlerinin yaptığı tam olarak budur; örneğin, "kullanıcıyı içeriğe doğru yönlendirme eğilimindedirler, böylece kullanıcıyı demografik olarak sınıflandırılmış içeriğin önceden belirlenmiş bir kategorisinde gettolaştırırlar" (Row, 2019, s. 161-162) ve seçimlerimizi, tercihlerimizi, eylemlerimizi ve nihayetinde yaşam tarzlarımızı giderek daha fazla etkilerler. Dahası, bu Yapay Zekâ algoritmaları geçmiş eylemlerimizden ve tercihlerimizden elde edilen verileri analiz ederek gelecekteki ihtiyaçlarımızı veya seçimlerimizi tahmin etmektedir. Ancak bu süreç genellikle "yerleşik davranış kalıplarının" yeniden üretilmesine ve yeni sorulara tanıdık çözümler sunulmasına yol açmaktadır. Geçmiş verilere olan

bu güven, doğal deney ve keşif eğilimimizi engelleyerek, bizi zenginleştirme potansiyeline sahip çeşitli, edimsel eylemlerde bulunma yeteneğimizi engelliyor ve kimliğimizin çeşitliliğini bastırıyor (Polonski, 2016).

Sonuç

Yapay zekânın hızla geliştiği bir çağda insanın anlam arayışı ve onuru, teknolojik ilerlemeyle derin bir gerilim içinde yeniden şekillenmektedir. İnsanlık, tarih boyunca akıl, yaratıcılık ve manevi değerlerle tanımlanan bir öz değere sahipken, yapay zekânın sınırları aşan yetenekleri bu tanımları sorguluyor. Makinelerin karar verme, öğrenme ve hatta sanatsal üretim yapabilmesi, insanın "benzersiz" olduğu alanları daraltmaktadır. Bu durum, insan onurunun maddi verimlilik veya teknolojik üstünlük üzerinden mi yoksa içsel değerlerle mi ölçüleceği sorusunu gündeme getirmektedir. Öte yandan, dinler ve maneviyat, insanı "kutsal" bir varlık olarak konumlandıran öğretileriyle bu tartışmaya dahil oluyor. Teknolojinin insanı araçsallaştırabileceği endişesi, dinlerin insan hayatına yüklediği anlamı daha da önemli kılıyor. Ancak dinlerin bu yeni çağa nasıl cevap vereceği de belirsizliğini korumaya devam etmektedir. Bu belirsizliğe cevap niteliğinde yapay zekâyı insanlığın yaratıcılığının bir uzantısı olarak görmenin yanında, söz konusu yaratıcılığın dinler tarafından "tanrısal" olana müdahale olarak algılanmasına neden olabilmektedir. İnsanlık, bu ikilemde kendini yeniden tanımlama ihtiyacı hissediyor; teknolojiyle uyum içinde ancak onun kölesi olmayan, etik ve manevi değerleri merkeze alan bir varoluş biçimi aranıyor. Bu süreçte, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde anlamın kaynağının ne olacağı, insanın kendine ve inanç sistemlerine yönelik sorgulamaları derinleştirmektedir. Sonuç olarak, yapay zekâ çağı, insanın hem makineler karşısındaki konumunu hem de dinlerin evreni açıklama iddiasını yeniden düşünmeye zorlamaktadır; bu da ancak disiplinlerarası bir diyalog ve felsefi-derinlikli bir yaklaşımla mümkün görünüyor.

Yapay zekânın insan aklını taklit eden ve hatta aşan yetenekleri, insanın "akıl" ve "ruh" gibi kavramlarla tanımlanan özünü yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Akıl, tarih boyunca insanı diğer canlılardan ayıran bir özellik olarak görülürken, makinelerin mantık yürütme, problem çözme ve yaratıcılık sergilemesi, bu ayrımı belirsizleştirdiği aşıkardır. Ancak insan aklı, yalnızca veri işleme kapasitesiyle değil, sezgiler, ahlaki ikilemler ve varoluşsal sorgulamalarla şekillenen bir derinliğe sahiptir. Dinlere göre ruha bağlı görülen bilinç kavramı ise yine dinler ve felsefe aracılığıyla insana atfedilen "ilahi bir öz" olarak kabul edilmekte ve bu kabul ediş, tartışmaları daha da karmaşık hale getirmektedir. Günümüzde görüldüğü üzere Yapay zekânın bir ruha veya bilince sahip olup olamayacağı sorusu hem teknolojiyi hem de dini doktrinleri meşgul etmektedir. Geleneksel ve kurumsal dine bağlı düşünce sistemleri bunu imkânsız görürken, Transhumanist felsefi görüşler ise teknolojinin "ruhsal" bir boyut kazanabileceğini iddia etmektedir. Dinler, insanı kutsal bir amaçla var olan, özgür irade ve manevi sorumluluk taşıyan bir varlık olarak tanımlarken, yapay zekânın otonom kararlar alabilmesi, bu tanımları sarstığını söylemek gerekir. Öte yandan, kodların soğuk mantığına karşılık, dinlerin insana sunduğu anlam, merhamet ve toplumsal bağlar, teknolojik ilerlemeyle dengelenmesi gereken bir ihtiyaca işaret etmektedir. İnsanın geleceği, belki de bu ikiliği aşarak hem teknolojinin olanaklarını benimseyen hem de aşkın değerleri koruyan bir sentezde yatıyor. Dinlerin bu süreçteki rolü, insanı araçsallaştırmayan, etik sınırları çizen ve anlam kaynaklarını canlı tutan bir rehber olabilir. Ancak bu, dinlerin kendini yeniden yorumlama kapasitesine bağlı: Katı dogmalarla değil, insanlığın ortak sorularına cevap veren esnek ve kapsayıcı bir yaklaşımla. Sonuçta, yapay zekâ çağında insan ve din, birbirini dışlamak yerine, "akıl"ın verimlilikten, "ruh"un ise anlamdan ibaret olmadığını hatırlatan bir diyalog içinde evrilebilir. Bu diyalog, insanın teknoloji karşısında özgünlüğünü korumasını ve dinin de zamanın ruhuna ayak uydurarak kalıcılığını sürdürmesini sağlayabilir.

Yapay zekanın dini yorumları yeniden şekillendirmesi ve kutsal metinleri dönüştürmesi hem fırsat hem de zorluk içeren karmaşık bir manzara sunmaktadır. Teknolojinin dini öğretilere erişimi demokratikleştirdiği, nesnel analizler sağladığı ve gelişmiş analitik yetenekler aracılığıyla yeni içgörüler ortaya çıkardığı inkâr edilemez. Ancak bu ilerlemelere, özgünlük ve kutsal metinlerin potansiyel metalaştırılmasıyla ilgili etik ikilemler eşlik etmektedir. Yapay zekanın etkisi, gelenek ve bağlamla iç içe olan insan alimler yerine makineler tarafından yorumlandığında dini öğretilerin bütünlüğüne ilişkin endişeleri artırmaktadır.

Ek olarak, dini metinlerin Yapay Zekâ araçları aracılığıyla metalaştırılması, kutsallıklarını ve geleneksel olarak onlarla ilişkilendirilen derin saygıyı zayıflatabilir. Dini

topluluklar buna çeşitli şekillerde yanıt vermiştir- bazıları Yapay Zekâ'yı anlayışı ve katılımı genişletmek için bir araç olarak benimserken, diğerleri Yapay Zekâ'nın inançlarını sulandırabileceğinden veya yanlış temsil edebileceğinden korkarak temkinli veya dirençlidir. Yapay Zekâ'nın dini yorumlama alanına entegrasyonu hem umut verici fırsatlar hem de kayda değer zorluklar sunmaktadır. Yapay Zekâ'nın geniş hacimli metinleri analiz etme, gizli kalıpları ortaya çıkarma ve dini yazıların bağlamsal anlayışını geliştirme kapasitesi, dini çalışmalarda önemli bir ilerlemeyi temsil etmektedir. Yapay Zekâ, tarafsız yorumlar sağlayarak ve kutsal metinlere erişimi demokratikleştirerek teolojik söylemi zenginleştirme ve küresel kültürlerarası diyalogu teşvik etme potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, Yapay Zekâ'nın dinin nüanslı, öznel ve son derece kişisel yönlerini kavrama yeteneğinin sınırlamaları göz ardı edilemez. Teknolojinin tarafsızlığı ve veri odaklı doğası, dini deneyimin ayrılmaz bir parçası olan manevi ve duygusal boyutları gözden kaçırabilir. Sonuç olarak, yapay zekâ dini metinleri yorumlamak için değerli araçlar sunarken, dini geleneklerin derinliğini ve karmaşıklığını tam olarak takdir etmek için insan bilimi ve iç görüşünün yerini almak yerine onu tamamlamalıdır. Gelecekteki araştırmalar, Yapay Zekâ'nın dini bağlamlardaki etik sonuçlarını daha derinlemesine incelemeli ve teknolojik gelişmelerin dini geleneklere saygı ile nasıl dengeleneceğini incelemelidir. Yapay Zekâ'nın dini yorumların gerçekliği ve kutsallığı üzerindeki etkisine yönelik araştırmalar çok önemli olacaktır. Dahası, farklı dini toplulukların tepkilerini araştırmak, Yapay Zekâ'nın entegrasyonunun hem teknolojik ilerlemeyi hem de dini değerleri onurlandıracak şekilde nasıl yönetilebileceğine dair değerli bilgiler sağlayabilir.

Kaynakça

- Ahmad, S. F., et al. (2023). Impact of artificial intelligence on human loss in decision making, laziness and safety in education. *Humanities & Social Sciences Communications*, 10(1). <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01787-8>
- Ahmed, S., Sumi, A. A., & Aziz, N. A. (2024). Exploring multi-religious perspective of artificial intelligence. *Theology and Science*, 1–25.
- Aldén, M., et al. (2019, February 1). *Artificial intelligence and religion*. Lunds Universitet. https://europeanacademyofreligionandsociety.com/wp-content/uploads/2020/11/AI-och-religion-rapport_eng.pdf
- Aristoteles. (2012). *Nikomakhos'a Etik* (S. Babür, Trans.). BilgeSu Yayınları.
- Arnd-Caddigan, M. (2015). Sherry Turkle: Alone together: Why we expect more from technology and less from each other. *Basic Books*, 2011. 348 pp, ISBN 978-0465031467 (pbk). *Smith College Studies in Social Work*, 85(2), 247–248.
- Ashraf, C. (2022). Exploring the impacts of artificial intelligence on freedom of religion or belief online. *The International Journal of Human Rights*, 26(5), 757–791.
- Bostrom, N. (2005). Transhumanist values. *Journal of Philosophical Research*, 30(Supplement), 3–14.
- Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, dangers, strategies*. Oxford University Press.
- Boucher, P. (2020, June). *Artificial intelligence: How does it work, why does it matter, and what can we do about it?* Scientific Foresight Unit (STOA), PE 641.547.
- Boynukalın, E. (n.d.). Makâsıdü's-Şerîa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/makasidus-seria>
- Campbell, H. A. (2023). The dynamic future of digital religion studies. In *Stepping back and looking ahead: Twelve years of studying religious contact at the Käte Hamburger Kolleg Bochum* (pp. 217–236). BRILL.
- Campbell, H. (2010). *When religion meets new media*. Routledge.

- Cao, S. S., Jiang, W., Wang, J. L., & Yang, B. (2024). From man vs. machine to man + machine: The art and AI of stock analyses. *Journal of Financial Economics*, 160, 103910.
- Becker, J. (2021). Anthropology, AI and robotics. In *The Routledge social science handbook of AI* (pp. 107–121). Routledge.
- Segessenmann, J., Stadelmann, T., Davison, A., & Dürr, O. (2023). Assessing deep learning: A work program for the humanities in the age of artificial intelligence. *Springer Science and Business Media LLC*. <https://doi.org/10.17863/CAM.104691>
- Chalmers, D. J. (1997). *The conscious mind: In search of a fundamental theory*. Oxford University Press.
- Chandra, R., & Ranjan, M. (2022). Artificial intelligence for topic modelling in Hindu philosophy: Mapping themes between the Upanishads and the Bhagavad Gita. *PLOS ONE*, 17(9), e0273476.
- Cheong, P. H. (2017). Robots, religion and communication: Rethinking piety, practices and pedagogy in the era of artificial intelligence. *Journal of Communication and Religion*, 40(3), 12–20.
- Coeckelbergh, M. (2020). *AI ethics*. MIT Press.
- Cohn-Sherbok, D. (2017). *Judaism: History, belief and practice*. Routledge.
- Dahia, I., & Belbacha, M. (2023). Machine-learning-based English Quranic translation: An evaluation of ChatGPT. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*, 7(8), 128–136.
- Danaher, J. (2016). The threat of algocracy: Reality, resistance and accommodation. *Philosophy & Technology*, 29(3), 245–268.
- Danaher, J. (2020). Welcoming robots into the moral circle: A defence of ethical behaviourism. *Science and Engineering Ethics*, 26(4), 2023–2049.
- Einstein, M. (2011). The evolution of religious branding. *Social Compass*, 58(3), 331–338. <https://doi.org/10.1177/0037768611412138>
- Eisenberg, R. L., & Jewish Publication Society. (2004). *The JPS guide to Jewish traditions*. Jewish Publication Society.
- Elmahjub, E., & Qadir, J. (2023). How to program autonomous vehicle (AV) crash algorithms: An Islamic ethical perspective. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 21, 452–467. <https://doi.org/10.1108/jices-02-2023-0015>
- Ferrando, F. (2019). *Philosophical posthumanism*. Bloomsbury Publishing.
- Floridi, L. (2014). *The fourth revolution: How the infosphere is reshaping human reality*. Oxford University Press.
- Fortunati, L., & Edwards, A. (2021). Moving ahead with human-machine communication. *Human-Machine Communication*, 2(1), 1. <https://doi.org/10.30658/HMC.2>
- Frankl, V. E. (2009). *İnsanın anlam arayışı* (S. Budak, Trans.). Okuyan Us.
- Fuller, S., & Lipinska, V. (2014). *The proactionary imperative: A foundation for transhumanism*. Springer.
- Giddens, A. (2023). Modernity and self-identity. In *Social theory re-wired* (pp. 477–484). Routledge.
- Goltz, N. S., & Dowdeswell, T. (2023). *Real world AI ethics for data scientists: Practical case studies*. Chapman and Hall/CRC.
- Gould, H., & Walters, H. (2020). Bad Buddhists, good robots: Techno-salvationist designs for Nirvana. *Journal of Global Buddhism*, 21, 277–294.
- Gruchola, M., et al. (2024). Artificial intelligence as a tool supporting prayer practices. *Religions*, 15(3), 271. <https://doi.org/10.3390/rel15030271>

- Gunkel, D. J. (2018). *Robot rights*. MIT Press.
- Habermas, J. (2018). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. John Wiley & Sons.
- Han, H., Wang, C., Zhao, Y., Shu, M., Wang, W., & Min, Y. (2022). SSLE: A framework for evaluating the 'filter bubble' effect on the news aggregator and recommenders. *World Wide Web*, 25, 1192.
- Heersmink, R. (2021). Extended religious minds: A distributed cognition perspective. *Religion, Brain & Behavior*, 11(3), 272–284.
- Henriksen, J.-O. (2023). Artificial intelligence: The next step in human evolution? *Dialog: A Journal of Theology*, 62(3), 190–199.
- Hopkins, P. E. (2011). Rethinking the geography of religion. *The Geographical Review*, 101(4), 554–565.
- İzutsu, T. (2001). *Kur'an'da Allah ve İnsan*. İnsan Yayınları.
- Kant, I. (2011). *Saf Aklın Eleştirisi* (A. Kadir Çüçen, Trans.). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence. *Business Horizons*, 62(1), 15–25.
- Karatay, A. H. (2023). Artificial intelligence and freedom of religion or belief in Turkey. *The International Journal of Human Rights*, 27(3), 556–577.
- Khan, A., Al-Fadhli, S. H., & Haider, M. (2023). Artificial intelligence and its role in Islamic education. *International Journal of Information Technology and Language Studies*, 7(2), 1–8.
- Kim, Y., & Kim, B. (2023). Artificial intelligence and Buddhism: Opportunities, risks, and the moral status of AI. *Religions*, 14(6), 796. <https://doi.org/10.3390/rel14060796>
- Koch, B., & Grzeszick, B. (2021). Constitutional law and religion in the age of artificial intelligence. *European Journal for the Study of Religion and Ideologies*, 20(58), 22–45.
- Kurtuluş, H. (2014). Teknolojiye felsefi bir bakış. *Journal of Philosophy and Human Sciences*, 1(1), 21–36.
- Latour, B. (1993). *We have never been modern*. Harvard University Press.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press.
- Lemos, R. (2023). AI-generated spiritual guidance could be a blessing or a curse. *Wired*. <https://www.wired.com/story/ai-generated-spiritual-guidance-blessing-curse/>
- Lindgren, S. (2023). *The digital prism: Transparency and managed visibility in a datafied world* (2nd ed.). Springer International Publishing.
- Lowenthal, D. (2015). *The past is a foreign country – revisited*. Cambridge University Press.
- Lundmark, M. (2023). Religion in the age of AI: A comparative perspective. In *Religious transformations in contemporary societies* (pp. 113–126). Brill.
- Lyons, T. D. (2020). The ethics of artificial intelligence and robotics. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/ethics-ai/>
- Majeed, A. (2023). Generative AI and Islam: A preliminary theological reflection. *Journal of Islamic Ethics*, 7(3), 1–15.
- Maslow, A. H. (2019). *Motivation and personality* (3rd ed.). Pearson.
- Mendel, T. (2020). The right to freedom of expression and religion in the digital age. In R. Uerpmann-Wittzack et al. (Eds.), *Religion and international law* (pp. 243–258). Brill.

- Mitchell, T. M. (1997). *Machine learning*. McGraw-Hill.
- Nagel, T. (1974). What is it like to be a bat? *The Philosophical Review*, 83(4), 435–450.
- Nasr, S. H. (2013). *The encounter of man and nature: The spiritual crisis of modern man*. Kazi Publications.
- Oxford English Dictionary. (2024). Artificial intelligence. In *Oxford English Dictionary Online*. <https://www.oed.com/>
- Parfit, D. (1984). *Reasons and persons*. Oxford University Press.
- Riesebrodt, M. (2010). *The promise of salvation: A theory of religion*. University of Chicago Press.
- Roth, W.-M. (2023). Artificialisms and religion: The semiotics of machine religion. *Cultural Studies of Science Education*, 18(1), 55–77.
- Russell, S., & Norvig, P. (2020). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed.). Pearson.
- Schwab, K. (2017). *The fourth industrial revolution*. Crown Business.
- Searle, J. R. (1980). Minds, brains, and programs. *Behavioral and Brain Sciences*, 3(3), 417–424.
- Smith, H. (2009). *The world's religions* (50th Anniversary ed.). HarperOne.
- Solum, L. B. (2020). Legal personhood for artificial intelligences. *North Carolina Law Review*, 70(4), 1231–1287.
- Sorgner, S. L. (2020). *On transhumanism*. Penn State Press.
- Sunstein, C. R. (2018). *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton University Press.
- Sutherland, J. (2022). Religious AI and the limits of empathy. *AI & Society*, 37(3), 859–866.
- Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.
- Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, 59(236), 433–460.
- Van den Berg, J. A. (2021). Artificial intelligence, ethics and spiritual care: A practical theological reflection. *HTS Theological Studies*, 77(4), 1–8.
- Wheeler, M. (2020). *Reconstructing the cognitive world: The next step*. MIT Press.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.